

Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

OBVESTILA

republiške matične službe

Št. **15**

Vsebina	str.
- Osnovne smeri povojnega razvoja slovenskih knjižnic (dr.Branko Berčič).....	1
- Srednjeročna usmeritev razvoja splošno-izobraževalnih knjižnic Slovenije 1976-80 (Ančka Korže-Strajnar)	8
- Kritični pregled ob zaključku prvega petletnega načrta razvoja splošno-izobraževalnih knjižnic 1971-75 (Ančka Korže-Strajnar)	14
- Visokošolske knjižnice danes in njihove aktualne naloge (Mihaela Sepe)	22
- Usmeritev tehniških knjižnic v Sloveniji v letih 1976-80 (Sonja Tovornik)	27
- Nekaj smernic o nadaljnjem razvoju šolskih knjižnic (Martina Šircelj)	30

U v o d

V letih 1975 in 1976 je Društvo bibliotekarjev Slovenije na svojih letnih strokovnih posvetovanjih tako v Portorožu kot v Moravcih vključilo v svoj program tudi vrsto družbeno pomembnih tem, ki obravnavajo problematiko knjižnic in knjižničarstva v Sloveniji ter nakazujejo konkretne naloge in usmeritev knjižničarstva v prihodnjem petletnem obdobju.

Razen v gradivu, ki so ga dobili udeleženci posvetovanj, omenjena tematika drugim članom in javnosti ni širše dostopna. Zato se je republiška matična služba odločila, da del gradiva v povzetkih objavi in s tem zapolni nastalo vrzel, potem ko je bil v reviji "Knjižnica" objavljen le manjši izbor referatov z omenjenih posvetovanj.

OSNOVNE SMERI POVOJNEGA RAZVOJA SLOVENSКИH KNJIŽNIC

dr. Branko Berčič

Temelji povojnemu razvoju slovenskega knjižničarstva so bili načrtani že v zadnjem vojnem letu, in sicer na posvetovanju odseka za prosveto kot pristojnega organa Izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda dne 28. oktobra 1944 na osvobojenem ozemlju. Že takrat so bile načrtane smernice za povojno izgradnjo javnega knjižničarstva od krajevnih, šolskih in obratnih knjižnic preko okrajnih in okrožnih do centralne slovenske knjižnice. Pri tem je bilo izhodišče "temeljne izobrazbena, vzgojna in kulturna funkcija knjige, ki je po svojem namenu socialna, po svojem idejnem učinku pa napredna. Zato bodi ena osnovnih nalog ljudske oblasti tudi materialna in moralna skrb za organiziranje in poslovanje knjižnic, za obnovitev knjižnih fondov in za izobrazbo ustrezno kvalificiranih delovnih moči. Vsaka knjižnica deluje po enotnih strokovnih navodilih in vodi vsaj mladinski oddelek in oddelek za odrasle z leposlovno, strokovno, domoznansveno in tujejezično literaturo. Kot naj knjižnice v bolj razvitih krajih in v večjih upravnih središčih dajejo večji poudarek študijski literaturi, tako je treba misliti tudi na posebne mladinske knjižnice in na potovalne knjižnice za pokrivanje potreb po knjigi vseh slojev prebivalstva in v vseh krajih Slovenije."

Sledeč tem načelnim pogledom na organiziranje in delovanje knjižničarstva sta Slovenski narodnoosvobodilni svet in Narodna vlada Slovenije jeseni 1945 izdala uredbe o ljudskih knjižnicah, o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in o okrožnih študijskih knjižnicah. Od takrat naprej, t.j. v zadnjih tridesetih letih je slovensko knjižničarstvo prešlo razgibano in pomembno obdobje v svojem razvoju. V tem času se je pravzaprav na novo rodilo, se preporodilo in se uveljavilo kot pomembna družbena kulturna in strokovna dejavnost.

V prvih letih po osvoboditvi je bilo tudi za slovensko knjižničarstvo značilno obdobje obnove. Če kje, potem so se prav na tem področju kar najbolj poznale posledice raznarodovalnega okupatorjevega delovanja. Razen redkih izjem so bile slovenske knjižnice kot hranilišča dokumentov o slovenski narodni samobitnosti med zadnjo vojno izpostavljene nekulturnemu barbarizmu, ki jim je prizadejal hude izgube in globoke rane. Ob osvoboditvi so bili knjižni fondi skoraj popolnoma uničeni oziroma razneseni na vse strani. Zato je bilo obnavljanje, preražanje in močna številčna rast značilnost kakih prvih petih let povojnega razvoja slovenskega knjižničarstva. Ustanovljenih je bilo na desetine novih znanstvenih in strokovnih knjižnic in nekaj sto novih šolskih, sindikalnih in ljudskih knjižnic. Tako je na primer v letu

1950 delovalo v Sloveniji že 2.359 knjižnic s skupnim fondom 2,482.472 knjig. Okrepljeni in prenovljeni knjižni fondi so močno dvignili zanimanje ljudi za knjigo in izposojanje knjig je zajelo zelo širok krog obiskovalcev knjižnic. Vzporedno z rastjo knjižnic se je množilo tudi število knjižničarskih delavcev. Med njimi so sicer še vedno močno prevladovali amaterji in volonterji, čeprav se je v primerjavi s predvojnimi stanjem povečalo tudi število poklicnih knjižničarskih strokovnjakov. Zavedajoč se svojega kulturnega in poklicnega družbenega poslanstva so se slovenski knjižničarji že v letu 1947 organizirali v Društvo bibliotekarjev Slovenije in skupaj z drugimi jugoslovanskimi strokovnimi kolegi v letu 1949 ustanovili Zvezo društev bibliotekarjev Jugoslavije.

Obdobje naslednjih desetih let je imelo v nadaljnjem razvoju slovenskega knjižničarstva več posebnosti. Če je bila za prva povojna leta značilna stihijska množična rast knjižničarstva, se je poslej ta polet začel umirjati. Umiritev je usmerila akcijo v treznejše razmišljanje predvsem o potrebah pa tudi o možnostih živega delovanja tako velikega števila knjižnic najrazličnejših vrst. Začel se je proces čiščenja in izločanja. Sledeč na eni strani reorganizacijam družbenih teritorialnih oblik upravljanja in na drugi strani razvojnemu procesu v samem sebi, je slovensko knjižničarstvo dobivalo iz leta v leto bolj organizirane oblike in kvalitetnejšo strokovno podobo. Odmirale in odmrle so knjižnice, ki niso bile organsko zrasle iz potreb bralcev določenega okoliša ali strokovnih interesentov oziroma niso bile neposredno navezane na področje njihovega delovanja ali bivanja. Tako so sčasoma odpadle skoraj vse tako imenovane sindikalne knjižnice, se medsebojno povezale znanstvene, strokovne in ljudske knjižnice, le šolske knjižnice so se še nadalje številčno krepile. Kljub manjšemu skupnemu številu organiziranih knjižnic, ki jih je bilo v tem času v Sloveniji 2.175, pa so le-te razpolagale s podvojenim knjižnim fondom, ki je dosegel 5 milijonov zvezkov. Brez upoštevanja šolskih knjižnic je bilo med bralce knjižnic vpisanih nad 280.000 občanov, ki so nad milijon in polkrat obiskali knjižnice in si izposodili skoraj 3 milijone knjig. To delo je opravljalo 1.306 knjižničarskih delavcev, od teh polovica rednih ali honorarnih strokovnih knjižničarskih uslužbencev in polovica volonterskih amaterjev.

Poleg obsežne izposoje so slovenski knjižničarji v tem času opravili še vrsto drugih poklicnih del, ob katerih so si vedno bolj prisvajali bibliotekarsko strokovno znanje ter si prizadevali dohiteti razvoj bibliotekarske stroke in službe v drugih, knjižničarsko bolj razvitih deželah. Izšli so prvi in osnovni domači bibliotekarski strokovni priročniki, izhajati je začel prvi slovenski knjižničarski strokovni časopis, množila so se strokovna

posvetovanja, na katerih so bila obravnavana najbolj aktualna in vedno nova vprašanja iz bibliotekarske teorije in prakse, vse bolj poglobljeni so postajali strokovni tečaji za osposabljanje poklicnih knjižničarskih delavcev ter vse bolj zahtevna in odgovorna njihova služba in dejavnost. Slovensko knjižničarstvo se je uveljavilo kot pomemben sestavni del narodnega kulturnega življenja, slovenski knjižničarji pa kot aktivni javni delavci in soustvarjalci kulturnega obličja sodobne slovenske družbe. Družbeno priznanje takšnega položaja in vloga slovenskega knjižničarstva kaže splošno upoštevanje bibliotekarske stroke v zveznih in republiških predpisih o javnih uslužbencih in o obveznem prejetju tiskov, še posebej pa prvi slovenski zakon o knjižnicah v letu 1961.

Zakon o knjižnicah je predvsem pravno uveljavil takratno razvojno stanje slovenskega knjižničarstva glede na splošni družbeni politični in upravni položaj v Sloveniji, hkrati pa je razvil popolnoma nove osnove za nadaljnji še uspešnejši in sodobnejši razvoj knjižničarske službe in stroke na Slovenskem. Zakon je opredelil knjižnice kot javne kulturno-prosvetne ustanove in sprožil tendenco po njihovem preoblikovanju v samostojne delovne organizacije ter vzpostavil knjižnicam enakopravne odnose pri obravnavanju njih položaja med družbenimi ustanovami; določil je pogoje za organiziranje in delovanje knjižnic, prvič na področju javnih služb prav ob primeru knjižnic vpeljal sistem družbenega upravljanja, ustanovil institucijo matične knjižnice za območje ene ali več občin in za območje cele Slovenije ter postavil zahtevo po strokovnosti knjižničarskega dela. Ta zakon je v letu 1965 doživel določene korekture v smislu nadaljnjega poglobljanja samoupravljanja v delovnih organizacijah, druge njihove določbe pa so ostale nespremenjene.

Tako je slovensko knjižničarstvo v naslednjih desetih letih delovalo v smislu in duhu svojega prvega sistemskega zakona. Kljub nekaterim negativnim pojavom, ki so pričali, da je bilo upoštevanje zakona in knjižničarstva mnogokrat bolj načelno kot stvarno, pa je bila dosežena tudi vrsta pozitivnih rezultatov, ki so pomenili nadaljnji premik v vsestranskem utrjevanju slovenskega knjižničarstva. Tako so statistični podatki v letu 1971 pokazali, da je takrat delovalo v Sloveniji 1.686 knjižnic s skupnim knjižnim fondom 7.867.000 zvezkov. V primerjavi s stanjem ob sprejetju zakona o knjižnicah se je število znanstvenih in strokovnih knjižnic povečalo, kar je bilo pogojeno z ustanavljanjem novih znanstvenih institucij, višješolskih zavodov ter s širšim spoznavanjem potreb po strokovni literaturi v gospodarstvu in drugih delovnih organizacijah; število ljudskih knjižnic se je nadalje zmanjšalo predvsem na račun upadanja

društvenih knjižnic, ki niso bile več zmožne živega delovanja in katerih vlogo so prevzemale večje in bolj organizirane poklicne knjižnice s svojimi podružnicami in potujočimi knjižnicami; skrčilo se je tudi število šolskih knjižnic, in sicer zaradi funkcionalnega združevanja v organizacijskem omrežju šolstva. V tem času pa se je močno povečal obseg knjižničnih fondov in njihove izposoje. Delo v knjižnicah je opravljalo že 785 stalnih strokovnih in 117 pogodbenih knjižničarskih delavcev in samo še 96 volonterjev.

Tri četrtine ozemlja Slovenije je bilo pokritega z omrežjem takšnih javnih knjižnic, ki so izpolnjevale temeljne pogoje za učinkovito delo, kot so ustrezna organiziranost, knjižni fondi, prostori, čitalnice, strokovni kadri in redna finančna sredstva ter so se mogle vključiti v splošno slovensko knjižničarsko mrežo in preko nje oskrbovati svoje območje z vso potrebno literaturo. Hkrati so te knjižnice delovale kot strokovni usmerjevalci in mentorji društvenih, šolskih in strokovnih knjižnic na svojem območju. Knjižničarska matična dejavnost, vodena po Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani kot republiški matični knjižnici, je speljala številne organizacijske akcije in oskrbela potrebna navodila za organizacijsko in strokovno ureditev ljudskih in študijskih, šolskih in specialnih knjižnic, da bi se vse mogle enakopravno vključiti v republiško mrežo javne knjižničarske službe. V smislu enotnega nastopanja, medsebojnega usklajevanja in delitve dela je učinkovala tudi dejavnost poslovne skupnosti študijskih knjižnic, ki je bila ustanovljena konec leta 1968 in se je lani reorganizirala v skupnost vseh knjižnic Slovenije. V tem času so potekale v okviru republiške knjižničarske matične službe, Društva bibliotekarjev Slovenije in republiškega sekretariata za prosveto in kulturo vsestranske in poglobljene analize javnega knjižničarstva doma in po svetu. Pri tem so razmišljanja in snovanja izhajala iz osnovne socialne funkcije knjižnic sodobnosti, katerih namen je predvsem v posredovanju vsakršne in komurkoli potrebne informacije za stalno izpopolnjevanje njegove izobrazbe kot poti do čimbolj izpopolnjenega splošnega ali specialnega strokovnega znanja, ki je vedno bolj odločujoči dejavnik človekovega in družbenega razvoja. Ne bi mogli reči, da te svoje naloge knjižnice na Slovenskem dotlej ne bi opravljale, saj so bile med obiskovalci splošnih javnih, šolskih, visokošolskih, strokovnih in znanstvenih knjižnic predvsem učeče se generacije vseh šolskih stopenj ter strokovni delavci in raziskovalci z blagovnih in umskih proizvodnih področij, da se oskrbijo z literaturo, ki jo neposredno ali posredno potrebujejo pri svojem rednem ali dopolnilnem učenju, pri proizvodnem delu ali pri raziskovanju. Ugotovljeno pa je bilo, da je udeležba knjižnic pri splošnem ali specialnem izobraževanju potekala po medsebojno

neusklajenih poteh, ter da organizacijsko in kvalitetno ni bila več kos naraščajočim potrebam. Logična nadaljnja stopnja v razvojnem procesu slovenskega knjižničarstva je torej bila, urediti sistem knjižničarske dejavnosti na tak način, da bo čimbolj učinkovito ustrezal rastočim potrebam izobraževanja, kulturne vzgoje in znanosti.

V Sloveniji smo v povojni čas podedovali organizacijske in delovne oblike knjižničarstva, kakršne so bile sprejemljive za splošno miselnost in za strokovno poznavanje knjižničarstva pri nas v času pred drugo svetovno vojno. Podedovali smo tudi splošno prepričanje, da je javna ljudska knjižnica izposojevalnica čtiva za razvedrilo brez vsakršnih vzgojnih namenov. Tem knjižnicam smo po vojni dodali vrsto pokrajinskih študijskih knjižnic, ki so bile kot tip splošnih znanstvenih knjižnic prve popolnoma strokovno organizirane knjižničarske delovne enote in kot takšne temeljni kamen poklicnemu slovenskemu knjižničarstvu. Njih vloga in pomen sta se začela družbeno bolj uveljavljati, ko so iz prvotne zaprtosti v ozek krog znanstvenih interesentov svojega območja postopoma začele razširjati svoje delovanje vedno bolj na področje splošnega in posebnega izobraževanja ter se po sprejetju zakona o knjižnicah preko matične knjižničarske dejavnosti zbliževati z delovanjem ljudskih knjižnic. Ljudske knjižnice pa so se po notranjih organizacijskih premikih, z uvajanjem profesionalizacije delovnega procesa in zlasti po uveljavitvi zakona o knjižnicah začele iz zastarelih izposojevalnic zabavne čtiva razvijati v posredovalnice literature za splošno obšolsko in pošolsko izobraževanje. Približevanje dejavnosti med obema tradicionalnima tipoma knjižnic je pripeljalo ne samo do medsebojnega strokovnega in poslovnega sodelovanja, ampak ponekod tudi do organizacijskega povezovanja. Kot izraz domačih potreb in družbenega razvoja se je rojevala nova oblika in kvaliteta v slovenskem javnem knjižničarstvu, kakršna je bila v knjižničarsko naprednejših deželah vedno bolj uveljavljena že vsa povojna leta. Tako je tudi v Sloveniji dozorel čas, da se prelomi s tradicijo in uveljavi modern tip sodobne splošnoizobraževalne knjižnice.

V juniju 1971, deset let po sprejetju zakona o knjižnicah, je Prosvetno-kulturni zbor Skupščine SR Slovenije obravnaval in sprejel konceptijo razvoja knjižničarstva v Sloveniji. Ta družbeni dokument je opredelil funkcijo, sistem organiziranja in normative za poslovanje splošnoizobraževalnih knjižnic in hkrati načrtoval usmeritev za nadaljnje sodobnejše in funkcionalnejše poslovanje šolskih in visokošolskih knjižnic kot sestavnih delov javnega knjižničarstva.

Po tej konceptiji splošnoizobraževalna knjižnica v enaki meri služi izobraževanju, strokovnemu izpopolnjevanju, širjenju znanstvenih spoznanj, kulturnemu delovanju in

razvedrilu ter je najtesneje povezana s potrebami svojega območja po literaturi. Splošnoizobraževalna knjižnica je v svoji osnovi povsod enako strokovno organizirana in vodena, oblika organiziranosti in razvejanost njenega delovanja pa je odvisna od velikosti in potreb komune, kateri služi. Osnovne celice novega enotnega sistema slovenskega javnega knjižničarstva so občinske splošnoizobraževalne knjižnice, ki so samostojni kulturni zavodi, v okviru katerih delujejo nesamostojne krajevne knjižnice in izposojevališča. Občinske knjižnice se povezujejo tako v regionalni knjižnični sistem kot v omrežje slovenskega knjižničarstva in izven njega. Delovna metoda enotnega sistema splošnoizobraževalnih knjižnic je popolna strokovnost knjižničarskih opravil ter koordinirano poslovanje in delitev dela, glavni cilj pa oskrba vseh občanov s knjižničarskimi uslugami in s potrebno literaturo, ne glede na to, ali živijo v mestu ali na deželi, v bolj ali manj ugodnih socialnih ali geografskih pogojih. Temu osnovnemu smotru so podrejeni vsi strokovni delovni normativi kot na primer obseg, vsebina in dopolnjevanje knjižnih fondov, način poslovanja, kadrovska zasedba, vključevanje odraslih in mladine med porabnike knjižnice in drugi elementi delovanja splošnoizobraževalnih knjižnic.

Ob posodabljanju in modernizaciji splošnega javnega knjižničarstva je sprejeta razvojna koncepcija sprožila enak proces tudi na področju knjižničarstva na stopnji visokošolskega in na drugih stopnjah izobraževalnega sistema v Sloveniji. Analize so namreč pokazale, da je obstoječa organiziranost visokošolskih knjižnic nesmotrna, da sta razporeditev knjižnih fondov in njih sestav nefunkcionalna in da je glede na sodobne vidike te službe neustrezno izvedeno celotno bibliotечно poslovanje, saj takšno, kot je, ne more pri svojem delu slediti razvoju znanosti in tehnike, medsebojnemu povezovanju posameznih znanstvenih disciplin in strokovnih področij in zahtevam hitro rastočega števila interesentov za visokošolsko izobraževanje. Zato je v koncepciji nakazana potreba po smiselnem integralnem oblikovanju visokošolskih knjižničnih sistemov, ki bi ustrezali sodobnim visokošolskim potrebam, kot je to storjeno drugod po svetu pri organiziranju modernega visokošolskega študija. Našim potrebam primerno nakazuje organiziranje visokošolskih knjižničnih centrov za določena strokovna področja z ustrezno mrežo fakultetnih, oddelčnih in inštitutskih knjižnic, s primernejšo porazdelitvijo njihovih knjižnih fondov in z modernim strokovnim poslovanjem. Gre za to, da postane strokovna in znanstvena literatura, ne samo najnugnejši učbenik ali skripta, na posrednejši način stalno in močnejše prisotna v procesu visokošolskega študija in širšega dojemanja znanstvenih spoznanj.

Nekaj podobnega velja tudi za vzgojno-izobraževalni proces na vseh drugih stopnjah. Če želimo doseči neposredno aktiviranje učencev pri spoznavanju različnih strokovnih področij in znanstvenih dognanj, potem je prav gotovo spet knjiga in ne samo običajni šolski učbenik eden osnovnih pripomočkov za uspešno opravljanje učnovzgojnega programa in za oblikovanje duhovnega obzorja mladih generacij. Zato sprejeta razvojna koncepcija določa, da se šolska knjižnica kot kabinet za pouk o uporabljanju knjige in za razvijanje potreb po spremljanju osnovne in dopolnilne strokovne literature ter na podlagi modernih organizacijskih oblik in delovnih metod organsko vključi v izobraževalni proces kot sestavni del šolanja.

Koncepcija nadaljnjega razvoja knjižničarstva v Sloveniji je bila sprejeta v času, ko so bili tudi sicer storjeni pomembni premiki od državno-upravnega vodenja v samoupravno odločanje na vseh področjih družbenih dejavnosti, tako kar zadeva njihovo programiranje in vsebino delovanja kot tudi zagotavljanje ustrezne materialne osnove. Na področju kulture in izobraževanja so bile ustanovljene samoupravne interesne skupnosti, ki povezujejo neposredni interes vseh občanov in delavcev za čim boljše in kvalitetnejše delujoče družbene institucije na področju izobraževanja in kulture. In če je takšen interes osnovni oblikovalec programa in razvoja navedenih dejavnosti, potem mora biti prav gotovo v ospredju tudi interes za knjigo in knjižnice kot najosnovnejše sredstvo in način za uveljavljanje izobrazbe, kulture in znanosti med najširšimi sloji občanov. Zato je nujno, da je med temeljnimi nalogami samoupravnih interesnih skupnosti za kulturo in za izobraževanje poudarjena skrb in aktivnost za učinkovito organiziranost knjižnic in za čim večjo dostopnost in uporabljanje knjige. To se je doslej že močneje odrazilo na področju kulture in splošnoizobraževalnega knjižničarstva in se počasneje uveljavlja na področju izobraževanja in vseh vrst šolskih in visokošolskih knjižnic.

SREDNJEROČNA USMERITEV RAZVOJA
SPLOŠNOIZOBRAŽEVALNIH KNJIŽNIC SLOVENIJE
1976 - 80

Ančka Korže-Strajnar

Ko se vključujemo v to našo drugo petletno obdobje načrtovanja razvoja splošnoizobraževalne knjižnične mreže mora biti za nas pomembno spoznanje, da je načrt zastavljene razvojne usmeritve lahko uspešen le, če se bo vsaka tudi najmanjša knjižnica vključila v ta proces. Prizadevanja morajo biti obojestranska in ne moremo biti zadovoljni, dokler se z zastavljenimi cilji tvorno ne vključujemo v proces celotnega samoupravnega in družbenega načrtovanja. Številni dokumenti zadnjih obdobj, ki obravnavajo položaj in nadaljnjo usmeritev kulture v naši družbi, poudarjajo, da je treba tako gmotne kot idejne zasnove razvoja kulture uravnavati na samoupravni podlagi, da bi tako kot na drugih področjih tudi v kulturi dosegli že doseženo stopnjo družbeno-ekonomskih razmerij, kar je seveda pomemben pogoj za razvoj v prihodnje. Uresničevanje samoupravnih razmerij in uveljavitev funkcioniranja sistema svobodne menjave dela zahteva, da so dosednji mehanizmi odnosov med kulturo in družbeno skupnostjo bistveno spremenijo. Vemo, da razvoja kulture ni mogoče še nadalje ohranjati na administrativno proračunskih načelih, ki vse premalo upoštevajo potrebe v kulturi in tem potrebam prilagojene razvojne programe. Premalo se dogovarjamo o ciljih skupne kulturne politike in vse premalo se počutimo kot samoupravljalci.

Nova usmeritev k samoupravnem sporazumevanju in družbenem dogovarjanju pa je nedvomno korak naprej v prizadevanjih, ki obetajo uresničenje teh ciljev. Seveda bo uveljavitev takih odnosov uspešna le, če se bomo znali temu primerno organizirati in če bomo pripravili zato potrebne zasnove.

Učinkovitost načrtovanja bo odvisna od tega, kako konkretni bodo cilji, ki si jih bomo zastavili v načrtovani usmeritvi in koliko bomo pri tem realni. Če smo v prvem petletnem obdobju kot osrednjo nalogo načrtovali postavitev ustrezne organizacijske strukture sistema enotne javne knjižnične mreže, je bilo to prvorazrednega pomena za doseg cilja "vsakemu občanu v vsakem kraju knjigo in informacijo, ki jo potrebuje". Z uvedbo prostega pristopa do literature, s sprejetjem delovnih standardov, s poenotenjem delovnega sistema v knjižnicah, s poenotenjem katalogizacije in klasifikacije ter prilagoditve mednarodnim načelom in pravilom, smo v knjižnicah splošnoizobraževalne mreže dosegli kvalitetne spremembe. To usmeritev smo sprejeli kot bibliotečni in družbeni cilj. Uvedba prostega dostopa do knjige pa nam ni pomenila le izpeljave sodobnega organizacijskega

načela, pomenila je mnogo več, tudi politično opredelitev v skladu z našimi socialističnimi družbenimi interesi.

Če smo si za novo petletno obdobje postavili za cilj, doseči npr. optimalno izkoriščenost obstoječega knjižničnega gradiva za potrebe uporabnikov, bomo to dosegli, če bodo knjižnice v sistemu funkcionalno urejene in bo knjižnično gradivo prosto dostopno čimširšemu krogu občanov. Zato mora biti tudi odprtost in povezanost knjižnic bistveno izboljšana, kot je doslej. Vse naše načrtovanje naj bo usmerjeno k cilju, ki upošteva sodelovanje in povezovanje ter koordinacijo, kar bo knjižnicam omogočilo bolj izenačene pogoje za delovanje. Načrtovati je treba tako, da se med seboj povezujejo knjižnice z enakimi funkcijami, od sorodnih usmeritev pa je za splošnoizobraževalno mrežo najbolj pomembno sodelovanje in koordinacija s šolsko knjižnico. Pomemben cilj šolske knjižnice je namreč tudi ta, da vzgoji učenca v bralca in uporabnika knjige ter da pripravi njegov prehod v splošnoizobraževalno knjižnico.

Vključevanje v mednarodni program razvoja javnih knjižnic, ki smo si ga prav tako zastavili za cilj že s sprejetjem UNESCO manifesta o javnih knjižnicah, pa nas obvezuje, da v največji meri upoštevamo tudi mednarodne standarde za javne knjižnice, ki jih seveda usklajujemo z našimi možnostmi, čeprav le ti ne dovoljujejo večjih kompromisov. Standardi morajo biti postavljeni tako, da nudijo zasnovo za nadaljnji razvoj dejavnosti knjižnic.

V prihodnjem petletnem obdobju bo zato ob načrtovanju v splošnoizobraževalnih knjižnicah treba upoštevati skupne nacionalne in delovne standarde, ki so bili izoblikovani že v prvem petletnem obdobju in na osnovi katerih razvijamo našo nadaljnjo knjižnično politiko. Naša prihodnja politika usmeritve se od začrtane poti v prvem konceptu razvoja ne bo oddaljila in si bomo prizadevali, da bodo povezovanja v tri zaokrožene in med seboj povezane sisteme, občinskega, regionalnega in republiškega, prišla kar najbolj do izraza. Seveda pa ni mogoče od vsega začrtanega v konceptu razvoja prevzeti samo naslove, knjižnice poimenovati za občinske matične ali osrednje regionalne itd., če ne opravljajo nalog, ki jih razvojni koncept za posamezne tipe knjižnic v sistemu določa. S formalnimi poimenovanji ne moremo zadovoljiti našega družbenega interesa, in ga tudi ni mogoče zavajati. Menim, da smo v tem zadnjem petletnem obdobju premalo storili, da bi se vsebinsko bolj približali načrtovanim usmeritvam in da se naši vodilni bibliotekarski kadri veliko premalo angažirajo kot družbeni delavci, ki bi se za svoj koncept razvoja znali bojevati in ga propagirati, nasprotno, kažejo se prikriti ali celo odkriti odpori proti spremembam, ki jih načrtujemo, določena pasivnost in zaprtost v svoje utečene poti.

V analizi ocene dosedanjega vključevanja in medsebojnega povezovanja splošnoizobraževalnega knjižničnega sistema na različnih ravneh "Obvestila št.14" je B.Berčič precej kritično pokazal na pomanjkljivosti in neizgrajenost sistema, kar nam bo nedvomno v veliko pomoč pri načrtovanju in preverjanju naše usmeritve. Ob tem pa seveda ne gre zapostavljati dejstva, da doslej noben razvojni načrt po vojni ni prinesel slovenskemu javnemu knjižničarstvu tolikšnega napredka, kot prav prvi petletni sanacijski program splošnoizobraževalnega knjižničarstva v Sloveniji, ki je bil pripravljen na osnovi novega koncepta razvoja knjižnic Slovenije.

Zato je treba na tako zasnovani politiki usmeritve knjižnične mreže graditi naprej in ni razlogov, da bi organizacijsko zasnovo razvoja bistveno spreminjali. Gre predvsem za nujnost, da nadaljnji razvoj prilagodimo novim dimenzijam organiziranosti na samoupravni podlagi in da predlagane hierarhično zasnovane organizacijske strukture v že obravnavanih modelih, nadomestimo z modelom samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja med temeljnimi organizacijami združenega dela in samoupravnimi interesnimi skupnostmi.

Povsem jasno je, da je tudi knjižnična dejavnost interesno področje združenega dela in da ne more delovati zunaj njegovih interesov. To pomeni, da si bomo morali v prihodnjem petletnem obdobju prizadevati, da se tem ciljem kolikor mogoče približamo in praktične postopke tako tudi izpeljemo.

Povezave naj potekajo horizontalno med temeljnimi organizacijami združenega dela knjižnic posameznih občin s knjižnicami iste usmeritve ter intenzivneje tudi vertikalno preko občinskih meja v organizacije združenega dela knjižnic ali druge oblike samoupravnega sporazumevanja oziroma združevanja. Krajevne knjižnice, izposojevališča in bibliobusi so sestavni del občinskega oziroma regionalnega knjižničnega sistema.

Poglavitni cilji enotne splošnoizobraževalne knjižnice so definirani že v konceptu. Toda cilji so skupni, delni in posamezni, zato si jih mora vsaka knjižnica zastaviti zelo natančno glede na svojo funkcijo, ki jo v sistemu opravlja. Koliko smo se tem ciljem približali pa bodo morale knjižnice oceniti prav zdaj, ko se širše vključujemo v splošno družbeno načrtovanje. Veliko je razlogov, da se ponovno lotimo razčiščevanja problemov, ki kažejo na to, da so prenekateri knjižnice neracionalne in drage in da bodo še dražje, če se ne bomo organizirali bolj funkcionalno in se dogovorili, kaj je potrebno oziroma nepotrebno v naši dejavnosti in čemu se bo treba odreči, ker tega preprosto ne zmoremo. Postaviti se je treba v vlogo aktivnih upravljalcev dejavnosti in tako tudi ukrepati.

Na prvo mesto v naši bodoči usmeritvi je treba postaviti vprašanje standardizacije prostorov in opreme knjižnic. Prizadevanja za prostorsko ureditev so bila v zadnjih letih razmeroma velika, zlasti če upoštevamo, da smo imeli ves čas minimalne možnosti za investiranje v zgradbe in opremo. Sedanje prostorske kapacitete pa so dimenzionirane tako skromno, da v teh pogojih večina obstoječih knjižnic ne more razvijati dejavnosti tako, kot je zasnovana v konceptu. Pri načrtovanju prostorskih kapacitet praktično nikoli nismo mogli upoštevati mednarodnih standardov, zlasti ne glede čitalniških kapacitet, ki so v Sloveniji porazne.

Načrt razvoja kulture SR Slovenije za prihodnje petletno obdobje predvideva sistematično izgrajevanje prostorskih zmogljivosti na kulturnem področju in se močno zavzema za združevanje sredstev v ta namen. Prednost pri tem imajo knjižnice, vendar je nujno, da angažiramo za večja investicijska vlaganja še vse druge možne investitorje, ki so neposredno zainteresirani na izgrajevanju družbeno tako pomembnih objektov kot so knjižnice, ki poleg šol in vzgojnovarstvenih ustanov ter zdravstvenih objektov nedvomno predstavljajo tisti del infrastrukture, brez katere razvita humanistična samoupravna družba ne more shajati. Zato je treba to vprašanje temeljito obdelati, posamično za vsako občino in določiti skupne kazalce za republiko ter spodbuditi razpravo o tem problemu v vseh sredinah.

Knjižnično gradivo predstavlja za knjižnico temeljno delovno sredstvo in je zato od kvalitete strukture, oziroma tekočega nakupa ter dostopnosti gradiva odvisna tudi kvaliteta uslug, ki jih knjižnica lahko ponudi uporabniku. Veliko smo si prizadevali, da ne bi imeli npr. občinskih knjižnic z manj kot 10.000 enotami knjižnega gradiva, in da bi dosegli v vsaki posamezni občini minimum 1 knjigo temeljne knjižne zaloge na prebivalca.

Za prihodnje petletno obdobje je treba predvideti v Sloveniji vsaj 2 knjigi v temeljni knjižni zalogi na prebivalca in nakup 1 nove knjige na 5 prebivalcev letno. Nedvomno bodo potrebni zato velikanski napor, saj je sedaj cena knjige na tržišču taka, da ni mogoče zdržati nakupa niti na sedanji ravni, kaj šele da bi ga povečali. S takim trendom bi posegli v letni nakup novitet slovenskih založb s povprečno 5,2 %.

Vprašati se je treba, kaj lahko storimo, da bi izboljšali tako stanje. Menim, da nobena občinska matična knjižnica ne more zadovoljiti vsaj najnujnejših zahtev po gradivu, če v letu 1975 ni imela minimuma vsaj 80.000.- din osnove za nakup nove literature, povečanih za inflacijske podražitve.

Od tega standarda, ki smo si ga zastavili tudi za drugo petletno obdobje, seveda ne moremo odstopiti, čeprav

podatki o cenah knjig kažejo, da se bomo le z izjemnimi skupnimi naporii približali tej številki. Če bomo namreč hoteli povečati nabavo knjig tako, da bi dosegli ta dogovorjeni standard, bi potrebovali samo za vsakoletno nabavo knjig 27,200.000.- din, seveda povečanih za inflacijske podražitve.

Precejšen premik je bil storjen z določitvijo standardov v prizadevanjih za nove kadre in se knjižnice v glavnem držijo začrtane smeri. Dogovorjeno je bilo, da je neobhodno načrtovati na vsakih 10.000 prebivalcev 1 strokovnega in 1 tehničnega delavca, predlagamo pa, da v prihodnjem petletnem načrtu predvidimo tudi za otroke in mladino na 10.000 prebivalcev 1 knjižničarskega strokovnega delavca. Vemo namreč, da znaša delež mlade populacije v tem okviru 25 - 30 %, kar pomeni 2.500 - 3.000 otrok in mladine, ki jim je treba zagotoviti stik z dobro knjigo. Če smo se odločili, da bomo zajeli v knjižnično mrežo 50 - 60 % otrok in mladine, kar smo deklarirali s postavitvijo standarda že v preteklem obdobju, se moramo zavzeti zato, da te kadre čimprej pridobimo.

Nalogo, da ugotovimo kadrovske potrebe dolgoročno in takoj tudi srednjeročno, bomo morali opraviti v najkrajšem času. Prihodnje petletno obdobje nam mora namreč prinesiti reformo knjižničarskega šolanja. Poleg profila strokovnega delavca s prvostopenjskim študijem nam je nujno potreben tudi profil bibliotekarskega strokovnega delavca druge stopnje, in poklicno izšolan knjižničarski tehnik srednjega profila. O taki usmeritvi šolanja knjižničarskih strokovnih delavcev razpravljamo že vrsto let, zato moramo kritično priznati, da smo veliko premalo storili, da bi sanirali to področje. Dotok skoraj sto novih strokovnih delavcev v knjižnice splošnoizobraževalnega tipa v zadnjih štirih letih zahteva velikan-ske napore knjižnic in nas vseh, da bi te kadre strokovno usposobili, saj traja pripravniška doba teh delavcev od enega do dveh let. Najtežje je v tistih knjižnicah, kjer novi delavci delajo sami in nimajo mentorjev za pomoč pri izobraževanju. Menim, da bi uvedba rednega šolanja knjižničarskih strokovnjakov predstavljala stabilizacijski program prve vrste.

Dokaj skromni uspehi so bili doseženi pri vključevanju novih bralcev v knjižnice, zlasti aktivnih delavcev. saj smo v tem petletnem obdobju dosegli le nekaj več kot četrtino dogovorjenega programa vključevanja novih bralcev. Oblike dela z bralci so najrazličnejše in moram reči, da se jih ne poslužujemo v zadostni meri. Knjižnica je še vedno premalo poznana v svojem kraju, velikokrat izolirana od družbenih potreb in želja, zaprta v krog svojih standardnih bralcev tj. otrok, mladine, gospodinj in upokojencev, ki v naših knjižnicah še vedno prevladujejo. Veliko knjižnic je še vedno dosti preveč usmerjenih v nabavo in izposojajo literature za razvedrilo

in premalo v permanentno splošno izobraževanje občanov ob delu, kar smatramo za našo osnovno dolžnost.

Če smo si zapisali v koncept razvoja splošnoizobraževalne knjižnice, da je naša temeljna naloga kulturno izobraževanje, mora biti naš cilj, da z vso možno aktivnostjo ta cilj dosežemo. Prihodnji programi razvoja morajo vsebovati tudi konkretne naloge, s katerimi bomo dosegli večjo dostopnost do knjig in s tem večje število novih bralcev. Usmeritev 20 % vsega prebivalstva v knjižnice pomeni, da bo treba od leta 1976 - 80 dvigniti število bralcev letno poprečno za 2 %. Naš uspeh pa bo v največji meri odvisen od razširjenosti knjižnične mreže in od ustreznega sistema poslovanja.

Našemu standardu 3 posojene knjige na prebivalca se bomo kmalu približali in zato ne bo nerealno, če si zastavimo izposojajo najmanj 4 izposojene knjige na prebivalca v prihodnjih petih letih.

Če smo zadovoljni z globalnim številom vseh izposojenih knjig, pa nas struktura izposoje ne zadovoljuje. Nekatere knjižnice izposojajo 20 - 50 % znanstvene in strokovne literature, nekatere pa le 5 %. Tu so razlike zelo velike in bo treba v načrtih preusmeritev bolj natančno zasnovati. Tudi izposoja časnikov in časopisov je razmeroma nizka, kar je pripisati velikemu pomanjkanju čitalniških kapacitet. Ob tem bi omenila, da ravno časniki in časopisi dajejo bralcu najhitrejšo informacijo in da je treba ta del dejavnosti v tem petletnem obdobju hitreje razvijati. Ker velja načelo, da bomo načrtovali večje število sedežev v čitalnicah, je nujno, da mora temu slediti ustreznejša prisotnost periodičnega tiska.

Zato bo treba take akcije previdno načrtovati. Zdaj se nam vse prevečkrat dogaja, da imamo npr. na razpolago ustrezne čitalniške kapacitete in smo skoraj brez periodičnega tiska ali pa nam leži po skladiščih popolnoma neuporabljen periodičen tisk, ker ga nabavljamo, pa smo brez čitalnice.

Odprtost knjižnic spada med tiste temeljne cilje, ki so izhodišče za uspešno poslovanje. Temu vprašanju smo posvetili ustrezno pozornost že v konceptu in postavili zato tudi razmeroma uporaben standard. Popolnoma nesprejemljivo je, da imajo nekatere občinske splošnoizobraževalne knjižnice delovni čas prilagojen upravi in so odprte npr. vsak dan od 7 - 14 razen sobote in v sredo popoldne. Ko določamo čas odprtosti knjižnice je treba nedvomno analizirati potrebe tistih uporabnikov, ki jih imamo in seveda tistih, ki jih v knjižnico želimo pritegniti.

KRITIČNI PREGLED OB ZAKLJUČKU PRVEGA PETLETNEGA NAČRTA RAZVOJA SPLOŠNOIZOBRAŽEVALNIH KNJIŽNIC

Ančka Korže-Strajnar

Pred petimi leti, ko smo sprejemali koncept nove organizacije splošnoizobraževalne knjižnične mreže v Sloveniji, smo med drugim zapisali "da knjižničarska služba v Sloveniji danes ne zadovoljuje niti bralcev, niti knjižničarjev, niti ustanoviteljev". Ugotovili smo tudi, da je v procesu izdelave in sprejemanja naših nacionalnih standardov treba v bolj ali manj kratkem roku izpeljati štiri različne strokovne operacije, ki so med seboj povezane in sicer:

- Določiti merila, s katerimi je mogoče planirati in organizirati knjižnično službo;
- podvreči vse vrste knjižnic podrobni analizi in oceni;
- lotiti se ukrepov, ki bi omogočili novo planiranje in organizacijo;
- pridobiti uradno priznanje meril.

Z merili v knjižnicah, ki smo jih imenovali tudi normativi ali standardi, smo se dejansko začeli ukvarjati že leta 1968, jih dopolnjevali in za slovenske razmere prilagajali, dokler leta 1971 nismo sprejeli v okviru novega koncepta nekaterih najpomembnejših, jih izpostavili tako, da je bilo knjižnicam omogočeno vsaj najbolj enostavno načrtovanje in določanje razvojnih ciljev. Da bi dosegli pospešeno vključevanje v ta program smo povabili vse občinske SIK v Sloveniji naj pripravijo petletni razvojni program SIK in za planiranje uporabijo predlagana merila (standarde).

Tej akciji so se priključile skoraj vse občinske SIK, ki so poslovale s profesionalnim knjižničarskim kadrom in zato smo že prvo leto kulturnim skupnostim lahko nudili gradivo, s katerim je bilo mogoče med drugim planirati rast temeljne knjižne zaloge, nakup nove literature, strokovne kadre v knjižnicah, dotok finančnih sredstev, številčno rast članstva in izposoj literature. Ne bom navajala kakšen je bil razvoj na teh področjih z vidika tako zastavljenega plana, ker sem o tem pripravila krajšo analizo za revijo "Knjižnica", 20, 1-4 Ljubljana 1976, vendar bi rada te statistične kazalce pokazala še z drugega zornega kota.

Če vzamemo npr. dogovorjeno merilo 1,5 knjige na prebivalca v letih 1971-75, vidimo, da smo to dogovorjeno število v poprečju sicer dosegli, vendar z velikimi razlikami med občinami, tako da imamo še vedno v 36 občinah manj kot eno knjigo v knjižni zalogi na prebivalca.

V občinah Cerknica, Črnomelj, Krško, Laško, Lj.Vič-Rudnik, Metlika, Mozirje, Sevnica in Sentjur pa 0,50 knjige ali še manj na prebivalca. Tudi podatek, da imamo v vseh osmih središčih, kjer so delovale študijske knjižnice, ki so zdaj vključene v SIK, poprečje knjižne zaloge zelo visoko, izposoja pa razmeroma nizko, kaže na to, da so razmere kljub visoki številki v temeljni knjižni zalogi, in sicer poprečno 2,3 knjigi na prebivalca, vendarle še dokaj neustrezne, saj izposoja v teh knjižnicah dosega poprečno 2,19 knjige na prebivalca, kar je manj kot smo se dogovorili za republiški standard. Ker imamo standard naj se zaloga knjižnice obrne v SIK vsaj trikrat letno, vidimo, da se v omenjenih središčih knjiga zelo slabo obrača in sicer manj kot enkrat letno. Razlog za tako stanje v knjižnicah poznamo, to pa je v prvi vrsti breme obveznega izvoda in premajhna dostopnost do knjige in odprtost teh knjižnic. Knjižnice na teh območjih so še vedno bolj usmerjene v zbiranje in hranjenje gradiva kot pa v izposoja in animacijo za širjenje knjige.

Zato smo te razmere ponovno vzeli v pretres in se dogovorili, da bomo v tem drugem petletnem obdobju obdržali sedanjo raven slovenskih standardov kar se tiče zaloge, izposoje in obračanja knjig in se dogovorili, da prek Kulturne skupnosti dosežemo uvedbo minimalnih standardov. Predlog Kulturne skupnosti Slovenije namreč predvideva, da je treba doseči minimalni kulturni standard 1 knjigo v zalogi na prebivalca z zahtevo, da se doseže trikratno obračanje te zaloge. V občinah, kjer tega minimuma ne bo mogoče doseči v sedanjih razmerah in s sedanjimi sredstvi, naj bi se sredstva solidarnostno prelivala.

Tudi take formalne rešitve in prizadevanja ne bodo prinesla uspehov, če se za dogovorjeno usmeritev ne bomo zavzemali tudi sami in si prizadevali, da jo dočemo. Iz prakse vemo, da za širjenje in popularizacijo knjige knjižnice same niso dovolj storile, čeprav imajo za to dovolj možnosti in pogojev. Ne moremo pričakovati vseh rešitev od zunaj, še vedno smo dosegli večje uspehe tam, kjer so bila tudi notranja prizadevanja večja. Seveda bo tu potrebna tudi marsikakšna radikalna rešitev, saj so tudi spremembe v sami funkciji knjižnice dovolj radikalne in jih ne bi bilo treba zanemarjati.

Nakup nove literature je dejansko najšibkejša točka naših knjižnic. Podatki kažejo, da se kljub dogovorjenemu standardu na 5 prebivalcev 1 novo knjigo oziroma na 1.000 prebivalcev 200 novih knjig nismo premaknili z mrtve točke. Medtem, ko produkcija tiskane knjige nezadržno raste, po podatkih Zavoda SR Slovenije za statistiko MSF 6/1976 je bilo npr. v letu 1974 izdanih 2.568 del v nakladi 9,535.000 in se je tako število naslovov od leta 1971, ko je bilo izdanih 1378 del dejansko podvojilo,

naklada pa, ki je leta 1971 znašala 6,288.000 je narasla za povprečno 51 %. Glede na to, da smo v tem času povprečno odkupovali v SIK 2 % produkcije, lahko izračunamo, da znaša odkup zdaj 1,5 % letne naklade.

Tudi knjižnice same to vprašanje največkrat prepuščajo "višjim silam". Tu bi lahko z neposrednim dogovarjanjem z delovnimi organizacijami rešili prenekateri kritičen položaj v nabavni politiki SIK. Podatki, ki sem jih objavila v "Knjižnici" kažejo na precejšnja nihanja v sredstvih, namenjenih za nakup literature, medtem, ko so npr. sredstva za OD naraščala brez nihanj v skladu z dogovorjenimi merili. Tu bi morala biti naša stališča odločna in ne bi smeli dovoljevati, da nam materialna osnova raste počasneje kot OD, če nočemo priti v položaj, da si sami odrežemo vejo, na kateri sedimo.

Tudi minimalni standardi, ki jih je v predlogu oblikovala Ks3 predvidevajo za 5 prebivalcev 1 novo knjigo in bo zato naša najpomembnejša naloga v tem petletnem obdobju, da to rast tudi dosežemo.

Oglejmo si še standard 3 izposojene knjige na prebivalca. Gotovo je več razlogov, da tega standarda v pretečenih petih letih nismo dosegli. Zaskrbljujoče pa je, da je doseglo ali preseglo izposojajo 3 knjige na prebivalca letno le 9 knjižnic v mreži. Ob tem problemu se bodo morali zaustaviti v vseh knjižnicah, ki tega niso dosegle. Ta problem bo težak, zlasti za manjše knjižnice, kjer imajo premalo kadra, da bi lahko dosegli večjo odprtost knjižnic. Opažamo, da tudi v knjižnicah raste težnja po odprtosti v dopoldanskem času, ko pretežna večina delavcev dela in je mladina v šoli. Knjižnica je izrazita delovna organizacija, ki mora poslovati takrat, ko je večina delavcev in otrok oziroma dijakov prosta. Če pa analiziramo odprtost knjižnic, ki se nekako ustreza glede na zasedenost kadrov v knjižnicah (zasedenost je 77 %, odprtost 68 %) vidimo, da marsokje bistveno odstopajo od dogovorjenih načel. Tudi knjižnice, ki imajo vsak dan drugačen urnik odprtosti niso tega problema rešile dobro.

Če en standard je, ki ga pogosto kršimo oziroma ne dosegamo, namreč merilo za izposojajo knjig na posameznega delavca ali skupine delavcev. Izposojajo 10.000 zvezkov na enega strokovnega delavca (tu vključujem tudi knjižničarske manipulantke kot tehnično pomožno osebje knjižnic), smatramo za objektivni delovni standard v SIK. Nisem še zasledila primera, da bi delavec v izposoji bil odgovoren delovni skupnosti ali npr. KS, če tega standarda iz kakršnih koli razlogov ne doseže. Tudi na OD slabo ali dobro poslovanje delavcev navadno ne vpliva. Če bi bila izposoja 3 knjige na prebivalca vključena v sklep minimalnih standardov, ki veljajo za poslovanje knjižnic

mreže SIK nam bo ta problem v razpravah o menjavi dela delavcev v KS delal še veliko preglavic. Z boljšo organizacijo dela, z ustrezno informacijsko dejavnostjo in raznimi oblikami kulturne vzgoje bi lahko položaj bistveno izboljšali. Doseči je treba tudi, da v izposoji delajo naši najboljši in najbolj kvalificirani kadri, kar smo doslej večkrat spregledali oziroma na to nismo bili dovolj pozorni.

Ker so standardi, ki smo jih sprejeli, med seboj v povezavi in se nedoseganje tega odraža tudi na drugem, se moram ustaviti še pri vprašanju članstva v knjižnicah. Tu smo dosegli majhen napredek. Zdaj vključujemo 13,4 % prebivalstva, kar pomeni, da se je v petih letih število članov v knjižnicah povečalo le za 2,9 %. Če bi hoteli zelo natančno preveriti to številko bi lahko ugotovili, da morda tudi ta številka ni povsem natančna, kajti še danes nekatere knjižnice, čeprav redke, v statističnih vprašalnicah javljajo vse člane, ki so bili vpisani kdaj-koli od obstoja knjižnice. Mi pa se držimo načela, da je član knjižnice tisti, ki je obiskal knjižnico najmanj enkrat v letu, za katerega veljajo podatki. Značilen statističen podatek, ki v poprečju velja za vsako knjižnico, ki dobro posluje je, da vsak član obišče knjižnico 8-9 krat letno, in da so vsa leta, odkar zbiramo podatke nihanja oziroma odstopanja od tega pravila minimalna.

Podatki kažejo, da imamo še vedno 15 občin, kjer je včlanjenih v knjižnice samo 5 % ali še manj občanov in nadaljnih 17 občin, kjer dosegajo do 10 % včlanjenih občanov. Tudi ta standard bo verjetno vključen med minimalne standarde in se bo treba z njim ukvarjati. Opažamo, da veliko knjižnic temu vprašanju ne posveča prav nobene pozornosti, je pa za nas, ki se ukvarjamo s to problematiko to eden pomembnih kazalcev o uspešnosti poslovanja knjižnic.

Malo bi se ustavila še ob vprašanju standardov za kadre, ki smo jih obravnavali v našem konceptu. Znano je, da smo določili minimalni standard za izposojevalno dejavnost knjižnic in da se pri tem doslej nismo spuščali v specialne dejavnosti, kot so npr. posebne zbirke, INDOK dejavnosti ipd. ter da smo šele v našem drugem petletnem načrtu predvideli tudi standard za delo z mladim bralcem. 100 % ali večjo zasedenost glede kadrov dosega zdaj 17 občin, brez profesionalnega knjižničarskega kadra pa sta samo še 2 občini v Sloveniji. Število kadrov se je v zadnjih petih letih povečalo za poprečno 44 %. Tu seveda ne upoštevam amaterskega kadra oziroma delno zaposlenih delavcev, katerih število tudi narašča. Skupna številka zaposlenih bi prinesla še nekaj več odstotkov dodatno zaposlenih.

V tem obdobju smo sprejeli tudi prvi sporazum o gibanju OD za področje knjižničarstva. Menim, da smo tu dosegli precejšnjo afirmacijo in da je danes naša dejavnost priznana. Sredstva za OD so se v teh petih letih potrojila. Da smo v OD nekoliko nižje kot druge sorodne kulturne delovne organizacije pa lahko pripišemo dejstvu, da smo še vedno odvisni od proračunskih gibanj in se ne pogovarjamo o delu na osnovi konkretnih meril. Tako dogovarjanje bi prineslo lahko knjižničarstvu veliko koristi, bile pa bi verjetno tudi take knjižnice, ki bi jim na osnovi konkretnega programa in dela morali sredstva znižati.

Menim, da bi zato načrtovanju morali posvetiti vso pozornost in načrte tudi realizirati. Zato naše bodoče načrtovanje ne bo moglo biti tako posplošeno kot doslej, ampak bomo morali sprejeti konkretne kazalce za razvoj dejavnosti in to tudi realizirati. Samo navajanje splošnih standardov nam tega ne bo prineslo. Brez takih pokazateljev seveda ne bomo prišli daleč, zato se moramo odločno zavzeti za to, da se o programih dogovorimo v KS, kateri so tisti standardi, ki jih lahko oziroma moramo uresničiti, da zagotovimo minimalni kulturni standard za naše področje dejavnosti vsakemu občanu.

Čeprav dajejo standardi, ki smo jih že sprejeli le splošen okvir za ocenjevanje neke dejavnosti, so se v teh letih izkazali za zelo uporabne in je možno na tej osnovi analizirati vso splošno knjižnično dejavnost SIK. Zato bodo ti kazalci še naprej predstavljali osnovo za globalno načrtovanje in analiziranje stanja na tem področju dejavnosti. Seveda pa bi se bilo treba še posebej ukvarjati z vprašanji meril in cen storitev, s katerimi bi bilo mogoče bolj ustrezno meriti delo v svobodni menjavi.

Prizadevali si bomo tudi, da bi bili ti kazalci za vso Slovenijo čim enotnejši, da bi bila knjiga kot najpopolnejši medij za vzgojo in izobraževanje ter širjenje vseh dosežkov znanosti in kulture, v slovenskem prostoru kar najbolj enakomerno porazdeljena in prisotna za potrebe občanov. Sedanje razmerje, ko je v knjižnični mreži stalno na razpolago le 2 % poprečno obstoječe in tekoče knjižne produkcije, individualno pri občanah pa po obstoječih podatkih 28 %, ne ustreza naši kulturni politiki, ki jo proklamiramo v vseh naših partijskih, sindikalnih in drugih dokumentih in se sprašujem, kdo je dolžan spremeniti tako slabo zastavljeno kulturno politiko na tem področju. Zato menim, da smo knjižnični delavci dolžni ne samo zastavljati to vprašanje, marveč moramo proti taki politiki tudi odločno protestirati.

Druga večja akcija, ki smo jo bili dolžni glede na koncept izpeljati, je bila izpeljava kritične in podrobne ocenitve položaja in delovanja knjižnic. Za tako delo je

bilo treba pripraviti vsaj nekaj osnov, ki bi nam omogočila tako ocenitev. Ker nam zakon o knjižnicah take osnove ni dal, smo se seveda opredeljevali brez dogovorov o teh osnovah z ustanovitelji in preko Društev bibliotekarjev Slovenije in v svojem ožjem strokovnem okolju določili kriterije za ocenjevanje ustreznosti ali neustreznosti matičnih knjižnic.

Ta merila smo izdelali na osnovi mednarodnih standardov in so vsebovala zahteve kot so: prostori za izposajo odraslim bralcem in mladini, ustrezne čitalnice, prostori za kulturno vzgojno delo ipd., prost dostop do literature, matični katalog in katalogi za bralce, odprtost za vse kategorije bralcev in temu ustrezna nabavna politika knjig in periodike. Na tej osnovi smo potem opravili npr. analize prostorskih kapacitet in želeli vzeti za osnovo mednarodne standarde za prostorske kapacitete, za sedeže v čitalnicah in podobno. Kaj hitro smo ugotovili, da jih moramo oceniti za ves slovenski prostor kot nesprejemljive in veliko prezahtevne. Po zbranih podatkih razpolagamo za 284 knjižnic v mreži SIK vsega z 13.532 m² prostora. Izračuni pa kažejo, da bi za postavitev ene tretjine obstoječe knjižne zaloge v prost dostop potrebovali po mednarodnih standardih 264.514 m². To pomeni, da zdaj ne razpolagamo niti z 10 % potrebnega prostora za uresničenje koncepta prostega dostopa. V to so vključene tudi kapacitete čitalnic, ki jih zdaj praktično nimamo. Potrebovali pa bi še tudi skladišča za uskladiščenje preostale literature, ki jo knjižnice hranijo. To so vprašanja, ki jih bo treba postaviti tudi pred našo družbeno skupnost. Ne pričakujemo, da bo mogoče rešiti prostorske probleme knjižnic v kratkem času, vendar pa je mogoče pričakovati, da se o problemu začnemo pogovarjati vsaj s KS in na ravni občin in tudi v skupnosti knjižnic Slovenije.

Pripravili in ocenili smo tudi stanje katalogov v knjižnicah. Vsaka matična knjižnica je dolžna imeti vsaj matični AIK katalog in UDK katalog, medtem ko se drugi specialni katalogi priporočajo. Obvezno morajo imeti tudi kataloge za bralce, zlasti v izposojevališčih. Analiza podatkov o obstoječih katalogih kaže, da so knjižnice kataloge razmeroma široko zastavile, da pa v 90 % ostajajo neizdelani. Vso kritiko pa zaslužijo tiste knjižnice, ki nimajo v redu vodenega vsaj AIK matičnega kataloga. Ne bom naštevala teh knjižnic, ker so nekatere med njimi v opravičenem zaostanku, v načelu pa za to pomanjkljivost ne moremo sprejeti nobenega opravičila. Katalogi spadajo med osnovna delovna sredstva knjižnic in brez njih knjižnice ne morejo strokovno dobro poslovati.

Še nekaj besed o vprašanju nabavne politike. V naših statističnih podatkih sicer ne zbiramo informacij glede na zvrst dotoka literature, marveč le po virih dotoka in zato se temu problemu nismo mogli dovolj posvetiti. Iz vzorčnih primerov, ki smo jih analizirali, pa smo ugotovili, da se knjižnice v razmeroma skromnem obsegu držijo priporočil republiške matične službe za nakup literature in da je zlasti v manjših knjižnicah še vedno dotok leposlovja napram poučni in strokovni literaturi veliko prevelik in slabo izbran. Ker že ves čas ugotavljamo, da je v naših knjižnicah družbeno pomembna knjiga še vedno premalo prisotna, smo se začeli zavzemati za to, da bi do te literature vendarle na nek način prišli. Kulturna skupnost Slovenije se je glede na naše analize odločila sprožiti veliko akcijo, ki bo to vrzel praktično v celoti popravila. Predlagano je namreč bilo, naj bi direktne dotacije, ki jih daje KSS založništvu že v letu 1977 delno pokrivali z odkupom sofinanciranih publikacij, ki bi jih namenili mreži SIK.

V predlogu je predviden za odkup del naklade prvih izdaj slovenskega leposlovja, izvirne slovenske mladinske literature, popularnih mladinskih zbirk, ki so namenjene kulturni vzgoji mladine, izdaj družboslovnih del in klasikov marksizma ter poljudnoznanstvenih del z družboslovnega področja, zanimivih za široki krog bralcev, del naklad strokovnega in znanstvenega tiska, poljudnoznanstvenih del in del z tematiko NCB ter nekatere antologije in prevode avtorjev iz drugih republik.

Pogoj za pridobitev te literature pa bo vsekakor ta, da bodo knjižnice morale zagotoviti odkup z lastnimi sredstvi najmanj v dosedanji višini, povečan za vsakoletne podražitve. To bi pomenilo za SIK izredno poživitev in ustreznejše formiran sestav knjižne zaloge kot pa jo imamo zdaj.

Če naj odgovorim na vprašanje, ali smo se lotili ukrepov, s katerimi bi omogočili novo planiranje in organizacijo knjižnic, moram reči, da smo zlasti v zadnjih dveh letih storili marsikaj, od lanskih priporočil na zborovanju v Portorožu, do akcij, ki jih pripravljamo skupaj ali preko kulturnih skupnosti. Vendar nas tu še čaka mnogo dela. Zakon o združenem delu nas zavezuje, da se organiziramo tako, da bomo z združenim delom kar najbolje gospodarili in čim racionalneje postopali v vseh naših odločitvah. Zato bi bilo treba ponovno preveriti naša stališča, ki smo jih postavili v konceptu, zlasti kar se tiče nove organiziranosti in modelov SIK, jih temeljito pretehtali in z dogovarjanjem med knjižnicami oziroma njihovo skupnostjo ter kulturnimi skupnostmi občin in republike priti do sporazumov, kar bi

nam omogočilo, da bi se dokopali do ustrežnejših rešitev tudi na našem področju. Menim, da smo šele zdaj prišli do točke, ko se pravi razvoj SIK šele začneja in da so napor, ki smo jih vložili v nov koncept SIK dali prve rezultate ter osnovo za novo planiranje in organizacijo na tem področju.

Kaj pomeni v našem primeru "pridobiti uradno priznanje meril". Okrog meril in standardov sem že dovolj govorila, in so del akcij, ki zadevajo prejšnja poglavja. V svobodni menjavi dela ne moremo govoriti o "uradnem priznanju meril", ker se bomo o opravljanju naših nalog in meril dogovarjali in sporazumevali v Sloveniji s 60 KS in s KSS, ki nastopajo kot posredniki v združenem delu, kar najbrže ne bo tako enostavno. Vendar je nekaj splošnih načel že priznanih in te bo treba uveljaviti v novem zakonu o knjižničarstvu, ki ga bomo verjetno še letos dobili. Friznati moramo, da smo tukaj v precejšnjem zaostanku in da obstaja še vrsta dilem in nerešenih vprašanj. S tem se ukvarja posebna komisija, v kateri sodelujejo tudi naši knjižničarski strokovnjaki. Lahko pričakujemo, da nas bo dolgoletno delo pri tem dokumentu pripeljalo do enega najboljših zakonov o knjižničarstvu, kar smo jih doslej imeli.

VISOKOŠOLSKKE KNJIŽNICE DANES
NJIHOVE AKTUALNE NALOGE

Mihaela Sepe

Za vsako načrtovanje sta pomembni predvsem dve izhodišči: ugotoviti je treba sedanje stanje dejavnosti, ki jo želimo načrtovati in cilj, h kateremu pri načrtovanju stremimo.

Morda se bo zdelo komu odveč ponovno ugotavljanje sedanjega stanja knjižnic visokih in višjih šol, saj vrsto podatkov o njih redno objavljamo v našem strokovnem glasilu. Vendar pa moramo vedno znova ugotavljati, da stanje univerzskih knjižnic ni vsem znano. Tako se npr. v vsakoletni publikaciji "Analiza zaključnih računov visokošolskih zavodov, knjižnic in študentskih domov", ki jo pripravlja Raziskovalni center Ekonomske fakultete, podatki o knjižnicah skoraj redno razlikujejo od podatkov, ki jih naravnost od univerzskih knjižnic dobiva republiška matična služba. Komentarji k statističnim tabelam v tej publikaciji pa kažejo tudi na to, da avtorji bolj slabo poznajo problematiko visokošolskih knjižnic. Zato naj navedem nekaj števil, s katerimi je mogoče bolj nazorno predstaviti, za kako pomembno skupino knjižnic gre:

Po podatkih za leto 1975 imajo knjižnice obeh slovenskih Univerz nekaj nad 2 in pol milijona enot knjižnega gradiva, na novo so pridobile (v letu 1975) okrog 120.000 enot gradiva in so prejemale okrog 17.000 naslovov tekočih časopisov in časnikov. Konec lanskega leta je delalo v teh knjižnicah 281 rednih delavcev, od tega 229 strokovnih. Za nakup knjižnega gradiva so knjižnice obeh univerz izdale 14.531.000.- din.

Za knjižnice na Univerzi v Ljubljani je podobno kot za knjižnice večina starih evropskih Univerz značilen tako imenovani dvotirni sistem: na eni strani imamo osrednjo univerzno knjižnico, na drugi strani pa knjižnice fakultet, oddelkov in inštitutov. Zanimivo je, da v novem statutu ljubljanske univerze samostojne knjižnice niso enakovredno upošteevane kot druge organizacije združenega dela, tako da bi strogo pravno npr. o NUK in CTK najbrž ne smeli več govoriti kot o univerzskih knjižnicah.

Ne glede na trenutno situacijo je NUK že od ustanovitve Univerze njena osrednja knjižnica. Ima 1/2 vsega knjižnega gradiva, približno 1/2 novo nabavljenih enot, 1/3 tekočih časopisov in časnikov, 1/3 stalno zaposlenih delavcev in malo manj kot 1/3 obiskov v vseh knjižnicah Univerze, čeprav poleg svoje naloge na Univerzi opravlja še funkcijo slovenske nacionalke in republiške matične knjižnice.

V delokrog NUK so namreč vključene tudi vse osnovne in nekatere dopolnilne funkcije sodobnih nacionalnih knjižnic, njihovo opravljanje pa knjižnico usposablja za vključevanje v nacionalni, državni in mednarodni informacijski sistem. Medtem, ko je kvaliteta strokovnega dela na zahtevani višini pa količinski obseg nekaterih služb občutno zaostaja (npr. dotok teje literature, obdelava gradiva, centralni katalogi, informacijska dejavnost) oziroma določenih dejavnosti sploh ni mogoče razviti (npr. slovenska retrospektivna bibliografija, posebna zbirka disertacij, elaboratov, separatov in drobnega tiska, bibliotekarski strokovno-znanstveni center). Vzrok zaostajanju so predvsem prenizka razpoložljiva finančna sredstva in premajhno število zaposlenih knjižničnih delavcev, kar uvršča knjižnico med materialno najslabše oskrbljene nacionalne (osrednje republiške) knjižnice v Jugoslaviji.

Ob ureditvi in zagotovitvi teh osnovnih materialnih pogojev poslovanja je prihodnja usmeritev delovanja knjižnice naslednja:

1. Koordiniranje knjižnične informacijsko-dokumentacijske dejavnosti v okviru univerze v Ljubljani in v okviru celotnega visokošolskega sistema v Sloveniji.
2. Nadaljnji razvoj vseh funkcij nacionalne knjižnice v osrednjo bazo podatkov in informacijski center o Sloveniji in Slovencih za aktivno vključevanje v mednarodni pretok informacij.
3. Dograjevanje funkcij matične knjižnice za SR Slovenijo, zlasti strokovno raziskovalnih, izobraževalnih in instruktorskih.

Centralna tehniška knjižnica je druga samostojna knjižnica ljubljanske Univerze. Med specialnimi visokoškolskimi knjižnicami ima CTK izjemen položaj, bila je ustanovljena kot knjižnica Tehniške visoke šole, sedaj pa je poleg NUK edina samostojna univerzna knjižnica in opravlja naloge centralne knjižnice za tehniške vede, namenjena pa je tako uporabnikom z Univerze kot tudi tistim iz industrije in gospodarstva. Zbira in posreduje tehniško literaturo in informacije, tehniškim delavcem na univerzi, študentom, pa tudi industriji. Ima 112.000 zvezkov temeljne zaloge, leta 1975 je nabavila 4.500 enot novega gradiva in bila naročena na 1817 naslovov tekočih časnikov in časopisov. V CTK dela 38 rednih delavcev, od tega 29 strokovnih. Za nakup novega knjižnega gradiva v letu 1975 je porabila 2,660.000.- din.

CTK ima od vseh naših knjižnic najbolj nevarne pogoje, ki ne hrome samo njene dejavnosti, ampak že resno ogrožajo varnost in zdravje njenih delavcev in obiskovalcev.

Potrebno je omeniti še knjižnice nove univerze v Mariboru. V letu 1975 je bilo 7 knjižnic, za katere je značilno, da so bolj organizirane kot na ljubljanski univerzi, čeprav je njihov obseg dejavnosti razmeroma majhen. Te knjižnice so imele 287.000 enot knjižnega gradiva, na novo so nabavile 28.000 enot in so dobivale 3.235 naslovov tekočih časopisov in časnikov. V vseh knjižnicah mariborske univerze je delalo 1975 leta 51 rednih delavcev od tega 41 strokovnih. Za knjižnično gradivo pa so te knjižnice 1975 porabile 1.562.000.-din. Za razliko od ljubljanskih knjižnic, je bilo v mariborskih univerznih knjižnicah opaziti porast novo nabavljenih enot in zlasti velik porast števila naslovov časopisov in časnikov.

Od vseh mariborskih visokošolskih knjižnic je samostojna le Univerzitetna knjižnica (bivša V&K) in edina med univerzitetnimi knjižnicami, ki ima svoj status samoupravno urejen..

V splošnem lahko rečemo, da ima mariborska univerza več razumevanja za samoupravni in strokovni razvoj knjižnic kot ljubljanska in da so mariborske univerzne knjižnice organizacijsko bolj povezane med seboj in z univerzo, vendar je tudi razvoj mariborskih univerznih knjižnic vse prepočasen, posebno če upoštevamo, da gre za novo univerzo, ki svojo knjižnično osnovo še izgraja.

Razen omenjenih knjižnic pa je na ljubljanski Univerzi še 48 knjižnic. Vsaka fakulteta si je uredila knjižnično vprašanje po svoje: Biotehniška, Ekonomska, Elektrotehniška fakulteta, Fakulteta za strojništvo in Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, imajo po eno centralno knjižnico, ki bolj ali manj samostojno skrbi za knjižnično preskrbo vse fakultete. Pravna fakulteta ima sicer centralno knjižnico, vendar so poleg nje nastale še tri knjižnice fakultetnih inštitutov, FAGG ima 8 knjižnic, Filozofska fakulteta pa 16 (za vsak odderek svojo). Knjižnice univerznih inštitutov so poglavje zase. Visoke in višje šole imajo občasno po eno knjižnico.

V resnici pa je organizacija teh knjižnic še mnogo bolj zapletena. Čeprav se vse imenujejo centralne knjižnice, se njihov status na posameznih fakultetah precej razlikuje. Od razmeroma samostojne CMK do Centralne knjižnice biotehniške fakultete, ki v resnici le o maločem samostojno odloča, je glede na organiziranost teh knjižnic cela vrsta variant. Razlika je tudi v velikosti: CMK ima preko 96.000 zvezkov, najmanjša knjižnica Strojne fakultete pa samo 17.000, kar je manj kot marsikatera oddelčna knjižnica na Filozofski fakulteti. Še večja pestrost vlada med oddelčnimi knjižnicami; tudi tu najdemo

večje (58.000 oddelek za slovanske jezike) in manjše, bolj ali manj samostojne in boljše ali slabše urejene.

Knjižnično gradivo v vseh knjižnicah stalno narašča. V petih letih od 1968 - 1973 je naraslo približno na 30 %. Vse knjižnice, od velikih do manjših, hranijo vse gradivo. Izločanje zastarelega gradiva skoraj ni. Posledica takega ravnanja je vse večja stiska s prostorom, vse večja nepreglednost gradiva in vse bolj arhivski značaj knjižnic. Seveda so tudi tu velike razlike med posameznimi knjižnicami pač glede na to, ali so mlajše ali starejše. V letu 1974 je bila v poprečju izposojena vsaka druga knjiga v univerznih knjižnicah (brez NUK). Za NUK, ki je hkrati tudi nacionalka, je vprašanje knjižnega obrata povsem drugačno. Znatno bolj živo gradivo od poprečja imajo le CMK, CEK in CTK, ki izposodijo vsako knjigo približno enkrat letno.

Nabava novega gradiva predstavlja v poprečju nekako 5 % v odnosu na temeljno knjižno zalogo. V zadnjih letih, posebno v letu 1975, opazamo upad števila nabavljenih enot, kar gre brez dvoma na račun izredno povišanih cen za knjige in periodiko. Čeprav so bila za nakup gradiva porabljena znatna finančna sredstva (12,9 milijona novih din), se večina knjižnic bori s stalnim pomanjkanjem sredstev in so prisiljene nakup gradiva močno omejevati (izjema je CMK). O usklajeni nabavni politiki na Univerzi ne moremo govoriti, in tudi večina posameznih knjižnic nima dovolj načrtne ter enotne nabavne politike. Od vseh 48 ljubljanskih univerznih knjižnic so samo tri, ki lahko gospodarijo z vsemi sredstvi za nakup gradiva - obe samostojni knjižnici in CMK. Pri vseh ostalih knjižnicah so ta sredstva že vnaprej razdeljena na posamezne katedre, inštitute, oddelke ipd. Nekatere knjižnice do neke mere uspejo iz teh razdrobljenih vsot graditi kolikor toliko skladno celoto, spet druge samo izvajajo naročila posameznih enot. Takšen sistem nabave daje prednost pedagoškemu osebju, tako da so, čim nastopi pomanjkanje sredstev, vedno prizadeti študentje.

Resna ovira, da študentje ne morejo dobiti od knjižnic tiste pomoči pri študiju, ki bi jim morala biti zagotovljena, je tudi veliko pomanjkanje čitalnic in zlasti v manjših knjižnicah prekratek čas, ko je knjižnica odprta za študente. Knjižnica, ki je odprta za študente npr. le dve ali štiri ure dnevno, svoje naloge ne izpolnjuje.

V zadnjih letih se je nekoliko uredilo vprašanje knjižničnih delavcev. Z novimi merili za potrebno število knjižničnih delavcev se je v univerznih knjižnicah odprlo nekaj delovnih mest. Delavcev v knjižnicah pri sedanjem sistemu ureditve še vedno ni dovolj, vendar imajo sedaj strokovne delavce skoraj v vsaki knjižnici.

Kot smo omenili že pri knjižnem gradivu je večina knjižnic v pretesnih in neprimernih prostorih. Tudi razmeroma novi prostori so vse prevečkrat zgrajeni neracionalno in onemogočajo knjižnicam sodobno delo.

Če hočemo torej začeti z načrtnim razvojem univerznega knjižničarstva se moramo najprej lotiti reorganizacije sedanjih knjižnic na Univerzi. DB Slovenije je na svojem zborovanju v Portorožu leta 1975 predlagalo med drugimi naslednji akcijski program:

1. Prepričati družbeno skupnost in delavce na Univerzi o resnični nujnosti reorganizacije in posodobljanja visokošolskih knjižnic.
2. Ustanoviti enoten odbor za reorganizacijo, v katerem bodo zastopani bibliotekarji, univerzni delavci in študentje.
3. Izdelati potreben načrt sistema ali sistemov, seveda v sodelovanju z vsemi prizadetimi.
4. Že v naslednjih letih moramo okrepiti sodelovanje med posameznimi knjižnicami, že sedaj usklajevati nabavo, poslovanje in strokovno delo knjižnic.
5. V tem času bo treba izdelati podrobne analize in raziskave, da bo položaj univerznih knjižnic proučen z raznih vidikov.

USMERITEV TEHNIŠKIH KNJIŽNIC V SLOVENIJI V LETIH 1976 - 1980

Sonja Tovornik

Tehniške knjižnice v Sloveniji naj v svojem srednje-ročnem načrtu razvoja 1976 - 1980 upoštevajo vse potrebe univerzitetnega in drugega študija, raziskovalnega dela in gospodarstva. Pri tehniških specialnih knjižnicah se glede na njihovo razvitost prepletata knjižnična in INDOK dejavnost, tako, da odsotnost poglavitnih elementov INDOK dejavnosti pomeni nerazvito specialno knjižnico klasičnega profila, ki v celoti ne more opravljati nalog specialne knjižnice. Zato bo treba pri načrtovanju razvoja tehniških knjižnic tudi upoštevati pomoč tehniškim specialnim knjižnicam, ki še nimajo razvite INDOK službe.

Stanje tehniških knjižnic v SR Sloveniji leta 1974 po podatkih republiškega zavoda za statistiko kaže naslednjo podobo: Visokošolskih tehničnih knjižnic je v Sloveniji 17 z 468.615 enotami knjižne zaloge, znanstveno raziskovalne organizacije imajo 25 knjižnic z 238.144 enotami knjižne zaloge, gospodarske organizacije pa 71 knjižnic z 426.585 enotami knjižne zaloge, skupaj torej 1.133.344 zvezkov.

Število knjižnic ni v sorazmerju s knjižnim fondom, kar je razumljivo, ker gre za različne profile knjižnic, ki sicer močno sodelujejo med seboj, t.j. za visokošolsko osrednjo univerzitetno tehniško knjižnico in specialne knjižnice. Pri visokošolskih knjižnicah je doba zastaranja literature daljša kot pri specialnih knjižnicah, ki odstranijo vse dokumente, čim niso več aktualni vir informacij, potrebnih za poslovanje delovne organizacije.

V okviru Univerze v Ljubljani deluje 16 univerzitetnih knjižnic te usmeritve. Od teh je ena OZD in opravlja funkcije univerzitetnega bibliotečnega referalnega in informacijskega centra, 3 so osrednje fakultetne knjižnice, ostale pa so oddelčne knjižnice. V okviru Univerze v Mariboru deluje knjižnica Visoke tehniške šole v Mariboru. Te knjižnice so skoraj vse uspele sanirati kadrovsko vprašanje; kar se pa je zgodilo šele nedavno, zato še niso uspele rešiti vprašanja kompletne urejenosti knjižničnih zbirk, da bi se mogle optimalno vključevati v sodobne povezovalne procese. Med njimi so tudi knjižnice, ki so to stopnjo že dosegle, nekatere od njih celo uporabljajo najsodobnejše postopke pri obdelavi in iskanju informacij, npr. Visoka tehniška šola v Mariboru.

Ne glede na podatke republiškega zavoda za statistiko, ki prikazuje le 25 specialnih knjižnic pri tehniških raziskovalnih organizacijah, ima CTK podatke, da delujejo

tehniške knjižnice skupaj z biotehniškimi pri 36 registriranih raziskovalnih organizacijah. Po oceni iz analize iz l. 1971 ni med njimi niti ene, ki bi bila povsem klasična knjižnica, pač pa jih je med njimi več kot tretjina, ki ima poleg bibliotečne dejavnosti kompletno ali pa vsaj delno INDOK službo.

Po podatkih republiškega zavoda za statistiko iz l. 1970 je v naši republiki 1.834 gospodarskih delovnih organizacij, od katerih je imelo knjižnico ali INDOK službo l. 1974 71 delovnih organizacij t.j. od vseh organizacij 4 %. Gospodarske organizacije na področju trgovine in obrtništva, obrti ter stanovanjske in komunalne dejavnosti, kmetijstva in ribištva, gozdarstva in lova so brez specialnih knjižnic in INDOK služb, medtem ko imata industrija in rudarstvo 91 % specialnih knjižnic, gradbeništvo 3 % promet in zveze pa 2 % specialnih knjižnic. Po oceni je 60 % teh knjižnic brez INDOK služb, ki pa jim jo večinoma nudi CTK. Analiza l. 1971 je pokazala, da vse tehniške knjižnice uporabljajo storitve in usluge CTK (izposoja knjig, SDI informacije, prejemanje informacijskih biltenov, medknjižnična izposoja, uporaba priročnikov, ipd.).

Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani, opravlja naloge osrednje univerzitetne tehniške knjižnice, ki služi univerzi in gospodarstvu, opravlja naloge republiške matične službe za tehniške knjižnice v Sloveniji in naloge republiškega referalnega in informacijskega centra ter naloge medknjižničnega centra za področje tehnike. CTK in tehniške knjižnice so v svojem delovanju med seboj povezane, kar je življenska nuja tehniških knjižnic, saj potrebujejo druga drugo. Med najpomembnejše sodi koordinacija nabave literature, organizacija centralnega kataloga literature v tehniških knjižnicah v Sloveniji ter medknjižnična izposoja. Program koordinirane nabave literature zajema revije, vrstne publikacije, INDOK gradivo s standardi, knjige in štete knjižne zbirke. Koordinacija literature poteka kontinuirano že veliko let in sodeluje v njej 55 knjižnic.

Za vzpostavitev učinkovite informacijske mreže in za opravljanje medknjižnične izposojevalne službe sta neogibno potrebna centralna kataloga publikacij (tehniške knjige in revije) v tehniških knjižnicah Slovenije. Oba kataloga imata stalna stike z 68 knjižnicami, od katerih je tudi 12 netehniških, ki zbirajo nekaj tehniške literature. Na novo je bil ustanovljen centralni katalog domačega (SFRJ) kongresnega gradiva, ki je največji vir informacij za periodičnimi publikacijami. V obeh centralnih katalogih je bilo ob koncu leta 1974 222.253 podatkov.

Dosedanja globalna ocena je pokazala dobro in enakopravno sodelovanje vseh tehniških knjižnic in dobro organizacijo povezovalnih procesov ob CTK.

Pri tehniških knjižnicah, ki vse - razen CTK - delujejo v okviru različnih organizacij združenega dela, je težko načrtovati število novih specialnih knjižnic, saj se nekatere dosedanje delovne organizacije nameravajo zadovoljiti z uslugami CTK (kolektivno članstvo!), razen tega se ustanovitev novih tehniških knjižnic navezuje na ustanovitev novih visokošolskih zavodov, institutov in gospodarskih organizacij ter s tem na nove potencialne uporabnike. Vendar moremo glede na dosedanje gibanje števila tehniških knjižnic sklepati, da se bo v obdobju 1976 - 1980 njihovo število povzpelo na ok. 180 tehniških knjižnic. V načrtovanem obdobju bo treba izdelati analizo o standardih za univerzne tehniške knjižnice.

Nabava dokumentov v tehniških knjižnicah sledi dejavnostim delovnih organizacij in bo zato še nadalje usmerjena v pokrivanje teh specialnih potreb v skladu z načrtovanjem delovnih organizacij pri katerih knjižnice delujejo. CTK bo pri nabavi literature skrbela za sprotno dobavo najsodobnejših pripomočkov za iskanje informacij in za pokrivanje vseh tehniških področij, vendar zaradi prostorske stiske v skrajno pretehtanem izboru. Pri koordinaciji literature bo treba poskrbeti še za pokrivanje nekaterih drugih panog. CTK bo morala razširiti nabavo standardov in druge tehnične regulative, ker potreba po tem gradivu in po informacijah o njem močno narašča. Nabavljala bo v dosedanjem preskromnem obsegu poljudnoznanstveno tehniško literaturo za potrebe splošno izobraževalnih knjižnic v Ljubljani, v novi stavbi pa bi mogla to izbiro razširiti tudi na Slovenijo.

NEKAJ SMERNIC O NADALJNEM RAZVOJU ŠOLSKIH KNJIŽNIC

Martina Šircelj

Ko so bili v letu 1971 obravnavani standardi za delo šolskih knjižnic, je bilo programsko delo šolskih knjižnic postavljeno v naslednje okvire:

- Moderna šola potrebuje šolsko knjižnico kot središče vsega vzgojnega in izobraževalnega dela
- razbremenjuje učitelja kot lastnika monopola nad vsemi informacijami, ki jih spričo njihove obilice, ki tako rekoč neprenehoma prepravlja vsa področja vedenja, že zdavnaj ni več kos
- nova vloga učitelja in knjižničarja je v njihovem svetovalskem in usmerjevalnem delu k primarnim virom informacij
- s pomočjo knjig in drugega tiskanega gradiva ter drugih medijev obdelujeta učitelj in učenec relevantne informacije in preko njih prihajata do zaključkov, rešitev nalog in problemov
- šolska knjižnica s svojim gradivom in programom dela, ki ga izvaja knjižničar, pomaga razvijati samostojnost pri delu in izvirnost v mišljenju, namesto pasivnega sprejemanja, bolj ali manj enostransko izbranih in slučajnih ali nepomembnih podatkov
- šolska knjižnica služi tako učitelju kot učencu in je zakladnica virov informacij ter bralno-delovno področje, iz katerega dobivata učitelj in učenec impulse, ki jih vključujeta v svoje delo v šoli
- da bi šolska knjižnica mogla zadoščati vsem tem zahtevam, jo mora voditi strokovno usposobljen knjižnični delavec in mora biti s svojimi prostori in gradivom na voljo v času, ko delo (učni program) na šoli traja, tako posameznikom kot skupinam. Kvantiteto in vsebinsko kvaliteto gradiva določata število učencev in učni program
- učinkovito in smiselno uporabo gradiva, ki ga šolska knjižnica ima, omogočajo knjižnična pomagala (npr. razne vrste katalogov, dokumentacija ipd.) ter redno usposabljanje učencev v okviru učnega programa za uporabo teh pomagal
- tako usmerjena šolska knjižnica je sestavni del celotnega učnovzgojnega dela in omogoča tudi izvajanje demokratičnejših in z učenčevo osebnostjo usklajenejših metod pri izobraževanju in oblikovanju učencev, saj jih že v obdobju šolanja usmerja naravnost k središčem virov informacij in pospešuje aktivno intelektualno delo.

V naši družbi izhajamo predvsem iz pravic, ki jih ima pri nas sleherni človek do izobrazbe in do znanja; le-to pripomore h kvaliteti njegovega dela. Na znanje pa v

času šolanja lahko bistveno vpliva moderna šolska knjižnica, torej pomaga k spoznanju in h potrebi, da knjiga in tiskano gradivo s svojo aktualno splošno in strokovno informacijo lahko vplivata na kvaliteto dela in k uspehom pri delu kasneje, ko je šola že opravljena.

V naših strokovnih krogih je to že kar precej obrabljena resnica, vendar izven nas ta resnica še ni prav nič udomačena in jo žal, celo tam, kjer bi morala biti neprestano prisotna, velikokrat zaman iščemo.

Za zelo slabe poznavalce svoje stroke in za slabe načrtovalce bi se izkazali, če bi morali standarde, ki smo jih v slovenskem merilu sprejeli leta 1971, v jugoslovanskem pa dve leti pozneje, zdaj, ko je pred nami naloga uresničiti program celodnevne šole, spreminjati ali celo preklicovati.

Prepričana sem, da bo šele v programih celodnevne šole vse to, kar smo v standardih opredelili, ki pa bo terjala spremembe v mišljenjih na nekaterih drugih področjih. Zapisali smo, da šolska knjižnica s svojim gradivom aktivno posega v vse faze učnovzgojnega dela in ga dopolnjuje. Če delo v celodnevni šoli predstavlja učenčevo aktivnost in samostojnost pri poglobljanju v določeno področje ali problematiko na osnovi programa, ki ga pripravi in vodi učitelj, če predstavlja, da je ta program v celoti izveden v času učenčevega celodnevnega bivanja v šoli in je delo doma odveč, potem mora biti tudi šolska knjižnica s svojim programom in gradivom neposredno na voljo učencu in učitelju v času, ki je odmerjen za tako celodnevno delo v šoli.

Dopolnitev v standardih, ki je potrebna za delo šolske knjižnice v naslednjem obdobju je: šolska knjižnica na celodnevni šoli ne posoja več svojega gradiva učencem domov, ker ga mora imeti na voljo za delo učencev v šoli vsak dan v vsem šolskem letu za vse učence. Gradivo, ki ga želi učenec po končanem delu v šoli uporabljati ali prebirati doma, dobi v javni knjižnici. Izjema v tem pravilu naj bi bil leposlovni fond knjig, ki sam po sebi, spričo umetniških prvin terja v celoti tesnejšo, individualnejšo, časovno obsežnejšo koncentracijo, kot pa jo lahko omogoča delovni ritem celodnevne šole.

Poudarek programa dela šolske knjižnice bo šel prej ali slej v smeri intenzivnejše uporabe aktualne in zanesljive informativne, poučne in poljudnoznanstvene knjige, tiska in drugih medijev - seveda na osnovi po stopnjah razvitih navodil o vključevanju tega gradiva v učenčevo in učiteljevo delo.

Ta navodila bodo tudi silno pomembna prelomnica za delo v oblikovanju založniških programov in za delo strokovnih pedagoških služb in posredno za mrežo naših javnih knjižnic.

Strokovne pedagoške službe in učitelji se bodo morali sprijazniti z dejstvom, da predvsem knjige in drugo tiskano gradivo lahko posredujejo pomembne nove aktualne informacije z vseh področij in da različne knjige in tiskano gradivo razvijajo in bogatijo učenčevo sposobnost ustvarjalnega mišljenja, ne pa po ustvarjalnih šablonah napisani učbeniki z deset in več let starimi podatki in informacijami.

Slovenska strokovna pedagoška služba bo v okviru svojih nalog morala razviti osrednjo pedagoško knjižnico, ki bo delovnim skupinam pedagoško usposobljenih strokovnjakov z različnih področij nudila vse aktualno tiskano gradivo, na osnovi katerega bodo ti strokovnjaki za vsako tekoče leto izdelali navodila za učitelje, knjižničarje in učence, kako in na kateri stopnji vključevati to gradivo v učenčevo delo, jih naučiti uporabljati ga, da bodo lahko izluščili problem, ga rešili in po programu napredovali ne samo v znanju temveč tudi v sposobnostih, kako to znanje izkoristiti in ga izpopolnjevati naprej, zato da ga bodo po šolanju lahko izkoristili tudi na delovnem mestu.

Takemu načinu dela celodnevne šole se bodo morali prilagoditi založniki z izdajanjem v te namene uporabnih knjig in drugega gradiva in seveda tudi mreža javnih knjižnic. Javne knjižnice bodo imele priložnost razvijati svojo splošnoizobraževalno funkcijo za učitelje in knjižničarje na svojem področju pač v posredni obliki - v informativnem in svetovalnem delu in v izmenjavi izkušenj - kajti gradivo, ki ga bosta s strani strokovne pedagoške službe in na osnovi stalnih informacij s strani svoje regionalne ali matične knjižnice vključevala učitelj in knjižničar v osnovni šoli v delo z učenci, bo morala šolska knjižnica sama nabavljati.

Ta usmeritev terja še drugo spremembo: k sreči smo že leta 1968 slovenske knjižničarje razbremenili strokovne obdelave slovenskih knjig. S tem so bile mnoge naše strokovne kapacitete sproščene za delo z bralci. Od tako usmerjenega in nelahkega dela, ki ga bosta opravljala šolska knjižnica in knjižničar v celodnevni šoli, bi bilo nesmiselno zahtevati od knjižničarja (čeprav je to dejansko nesmiselno že danes), da bo opravljal vso tehnično obdelavo knjige. Ob področnih pedagoških službah ali ob večjih centrih matičnih šol ali ob matičnih knjižnicah bi kazalo razviti službe za centralizirano obdelavo knjig, ki so potrebne šolskim knjižnicam na določenem področju in tudi za delo drugih knjižnic. S tako servisno službo bi bile sproščene prepotrebne kapacitete knjižničnih delavcev v šolskih knjižnicah in bi se lahko intenzivnejše usmerili v delo z učenci, v prepotrebno delo z bralci in s knjigo.

PRI NARODNI IN UNIVERZITETNI KNJIŽNICI
LAHKO NAROCITE

- ABECEDNI imenski katalog. Ljubljana 1967. Vez. 25 din.
- BAJEC, J.: Slovenski časniki in časopisi 1937-1945.
Ljubljana 1973. 100 din.
- ISBD(M): Mednarodni standardni bibliografski opis mono-
grafskih publikacij.- 1. standardna izdaja. - Ljubljana,
1975 (broš. 20 din).
- ISBD(S): Mednarodni standardni bibliografski opis serij.
- Ljubljana, 1975 (broš. 20 din).
- KATALOG rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice.
Ljubljana 1975, 1976, 1977 (100)
- LOGAR, J.: Uvod v bibliografijo. Ljubljana 1970. Vez.
50 din.
- OBVESTILA republiške matične službe. (Broš. Brezplačno.)
- SEZNAM tujih periodik, ki jih prejema knjižnice v
Sloveniji. Ljubljana 1962. Broš. 11 din.
- SLOVENSKA bibliografija za leto 1949 (1,50 din), 1950
(5,15), 1959 (24 din), 1960 (32 din), 1961 (32 din),
1962 (32 din), 1963 (32 din), 1964 (32 din), 1965
(36 din), 1966 (44 din), 1967 (44 din), 1968 (80 din),
1969 (180 din), 1970 (180 din), 1971 (200 din), 1972
(250 din). 1973, 55, 56, 57, 58
- STANDARDI za javne knjižnice. Ljubljana 1975. (20 din).
- VODIČ po knjižnicah slovenskih univerz. Ljubljana 1976
(5 din).
- VRAČIČ, R.: Uporaba knjižničnega gradiva in informacijska
služba v knjižnicah. Ljubljana 1969. Broš. 15 din.
- ZBORNIK Narodne in univerzitetne knjižnice. Ljubljana
1974. (40 din).

Izdala, založila in razmnožila kot interno publikacijo
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, Turjaška 1.
Uredila Ančka Korže-Strajnar, - odgovarja dr. Branko
Berčič. Naklada 300 izvodov